

KÁDÁR JÁNOS SZELLEME

AVAGY BENNÜNK ÉL-E A DIKTÁTOR NÉMELY SZOKÁSA?*

TÓTH ESZTER ZSÓFIA

Több generáció élt, nőtt fel a Kádár-korszakban (1956–1989). Így számukra szocializációs téren Kádár mindvégig jelen volt – ha máshol nem, hát a televízió képernyőjén. Annak a nemzedéknek, amely még az 1980-as években szocializálódott, mindenképpen van Kádár Jánoshoz kapcsolódó emléke: amint a párt első embere megjelent a televízióban, vagy csöndre intették a gyereket, mert meg akarták hallgatni, mit mond az Öreg, vagy kifigurázták, szidták a diktátort. Az Öreg megszólítás olyan, mintha Kádár a nép apja lett volna. Ez az apakép a paternalista államfőt szimbolizálta: aki az ország élén állt, átvette a felelősséget állampolgáraitól, viszont cserébe azt követelte, hogy ne szegüljenek neki ellen. Egyik kezében kalács, a másikban korbács volt. Bizonyos juttatásokat adott, bizonyosakat elvett. Adott munkahelyi biztonságot, még akkor is, ha gyakran ez csak látszatbiztonság is volt, mivel ténylegesen már nem nagyon lehetett mivel kitölteni a munkaidőt. Adta a lakáshoz jutás jogát, azonban tanácsi lakáshoz nagyon nehéz volt hozzájutni.¹ Akár éveket is kellett várakozni. Taktikusan lehetett lakáshoz jutni, akár úgy, hogy szövetkezeti lakást vásároltak az állampolgárok.² Hallottam történeteket papírban oda-csúsztatott Caesar-konyakról, összecsavart szőnyegről, de a lakásért cserébe szexuális szolgáltatást ajánló tanácsi tisztviselőről is. Az a mentalitás, hogy az előbbre jutás érdekében kisebb vagy nagyobb ajándékokkal próbálják meg lenyerezni az adott pozícióban levő hivatalnokot – szintén tovább él. A Kádár-korszakban, már a rendszer alkonyán, háromévente lehetett nyugatra utazni, de korlátozott valutakerettel. Ez azt jelentette, hogy igazán komfortos nem lehetett az utazás. Hiába látta a magyar turista a csillogó kirakatokat Nyugaton, alig élvezhette a jóléti állam fogyasztási termékeit, alig tudott vásárolni belőlük. Ez így, együtt, a Kádár-rendszer máig meghatározó, hosszú árnyékához tartozik.

* Harminc évvel ezelőtt, 1989-ben zajlott le Magyarországon a rendszerváltoztatás. Ebben az évben egy sor olyan esemény történt, amely szimbolikusan is lezárta a megelőző, 33 évig tartó kommunista diktatúrát: március 15-én szabadon lehetett ünnepelni a nemzeti ünnepet, június 16-án a Hősök terén temették újra Nagy Imrét és mártírjársait, július 6-án hunyt el Kádár János és október 23-án kiáltották ki a Magyar Köztársaságot. (A Szerk.)

1 A központi lakáselosztás problémáiról a szocialista időszakban lásd SZELENYI Iván – KONRÁD György: *Az új lakótelepek szociológiai problémái*, Akadémiai, Budapest, 1969, 22–27. A szerzők az új lakótelepek vizsgálata kapcsán megállapítják, hogy a foglalkozási státusz az elsődleges meghatározója az egyes társadalmi csoportok lakásszerzésének.

2 A lakásszövetkezetbe belépők úgy juthattak lakáshoz, ha „saját megtakarításaik” révén befizettek egy kezdőrészletet (ez 1959-ben a lakás kedvezményes vételárának a 15%-a volt), és ezen felül vehették igénybe az állam által nyújtott kedvezményes kamatozású hitelt, melyet 30 év alatt kellett visszafizetniük. 1959-től kizárólag a tanács végrehajtó bizottságának illetékes szakigazgatási szervezete lehetett a beruházó, és állami építőipari vállalatok kivitelezhették az építkezést. A lakásszövetkezeti lakás a tag személyi tulajdonába került.

KÁDÁR FŐ BŰNEI

A szocialista időszakban nem volt köztudott Kádár Jánosnak a Rajk-perben játszott szerepe. Az, hogy részt vállalt kommunista mozgalmártársának vallatásában, abban, hogy Rajk Lászlót a koholt vádak beismerésére rávegyék, méghozzá úgy, hogy Kádár jól tudta, mi vár elvtársára; ő a lelki ráhatásban vett részt.³ A következő sarkalatos pont az volt, hogy Nagy Imrét elárulta és kivégeztette. Ugyanis a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulásakor nem volt egyértelmű, hogy Nagy Imrének milyen szerepet szán az új rendszer. Nagy Imre snagovi fogsága alatt sem volt hajlandó kompromisszumra, ragaszkodott a forradalom vívmányaihoz. Ezzel kapcsolatban Rainer M. János hangsúlyozta: „Kádár egyszerre látott személyes és rendszerkockázatot abban, ha Nagy Imre életben marad. Saját maga számára a volt miniszterelnök mintegy megtestesítette, élete végéig képviselte volna az 1956. novemberi legitimációs hiányt.”⁴

Véleménykülönbség van abban, mekkora szerepet játszottak a halálos ítéletek meghozatalában a magyar politikusok, így elsősorban Kádár János. A megtorlás során érvényesült a Talio-elv, miszerint ahányan az ún. „ellenforradalmi cselekmények” halálos áldozatául estek, ugyanannyi embert végeznek ki a megtorlás során.⁵ Alexandr Sztikalin véleménye szerint: „Hruscsov

Egyeduralom – A pártbizottság tagjai számára felfestett parkolóhelyek Szekszárdon, 1977 (Bakó Jenő felvétele, Terror Háza Múzeum)

³ HAJDÚ Tibor: *Farkas és Kádár Rajknál*, História 1995/7., 18–25.

⁴ Idézi N. SÁNDOR László: *A felelősség mértéke*, Népszava 2006. november 11., 2.

⁵ „Amikor a halálos ítéletek száma elérte az ellenforradalmi eseményekben ártatlanul elhunytak számát, arra kértem az elvtársakat, hogy álljanak le.” *Kádár János és Gorbacsov találkozója Moszkvában, 1985. szeptember*, Történelmi Szemle 1992/1–2., 136.

Gerontokrácia – Kádár János,
az MSZMP első titkára
dolgozószobájában, 1982
(Fortepan)

Részletek Kádár János utolsó beszédéből, 1989. április 12.

Nekem éjjel-nappal – és az is energiát kíván – pörög az agyam, hogy milyen felelősségem van [...] Én ismerem a Hegedűs [András] elvtárs nézeteit is, ismerem. Aki ugye történelmileg nézve önkritikát gyakorolt, mert ő aláírta akkor azt a levelet, amit két napig, ha jól emlékszem, az azóta elhunyt ember [ti. Nagy Imre] megtagadott.

Most akkor mondják meg, hogy én mit csináljak? Mikor nekem [a] legeslegfontosabb célom az volt akkor, hogy biztonságban eljussak Szolnokra. Bármilyen úton-módon. Akárkik vesznek körül, eljussak, és még más kötelezettségem is volt. Én kötelezettséget vállaltam azok biztonságáért, akik... tényleg kötelezettséget vállaltam én azoknál, akiknek a nagykövetségén Nagy Imre akkor tartózkodott. De én ilyen naiv ember, mint én, azért vállaltam kötelezettséget, mert arra gondoltam, hogy nem nagy az én kérésem, hogy két ember annyi nyilatkozatot tegyen, hogy jogilag ne hivatkozhasanak az ő törvényes rangjukra a rangjuk szerinti emberek. Na, most, történelmileg én is mindent másképp látok. De az ő kívánságuk szerint, ha én frásban kötelezettséget vállallok, akkor – és nem kérek ellenvéleményt az oroszoktól –, hogy a biztonságukról gondoskodom, akkor politikailag tarthatatlan helyzetbe kerülök – hisz ezzel de facto elismerem a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány törvénytelenységét, márpedig a két ember [ti. Nagy Imre és Losonczy Géza] igénye az volt, hogy szabadon lakásukra távozhassanak. Én ezt nem teljesíthettem [...]. Ha hiszik, ha nem, én még azt is tudom, hogy mi volt azon a nyilatkozaton. Sajnos egy tőmondat volt azon a nyilatkozaton. És az-

után mindenféle következménye lett ennek a tőmondatnak.

Őnök nagyon jól tudják, hogy ez mit jelent mindazok számára, akiknek a mostani és az akkori kormány legalitása fontos. Még Önök erre szavaztak még titkosan, hogy a párt legalitása a fontos, mert hogyha nem ellenforradalom, hát akkor nem tudom, hogy erre ki hivatkozhat. Nem tudom, ki hivatkozhat. És én még tüzetesen elolvastam akkori beszédeimet, és látom, én egy erőtényezőt sem neveztem ellenforradalomnak. Ezt sem. Csak azt mondtam, hogy kaput nyitottak az ellenforradalomnak. Hát mit csináljak? Ennek ez a neve, nem tudok erre mást mondani.

De én arról nem tehetek, hogy harminckett év múltán merül föl egy ilyen kérdés, mert már annyi kongresszusunk volt, meg párttervezetünk, mindenféle, és azt soha nem bírálta senki, hogy '56 ellenforradalom, vagy népi felkelés. Mert én, amikor elmondtam a nyilatkozatot, akkor azt mondtam egész pontosan: békés diaktüntetés, fölkelés, és nem minősítettem semmiféle ellenforradalomnak. Ezt értettem a résztvevőkre is és a dolog menetére is, mert különben senki nem érti, hogy én miért beszéltem így, ahogy beszéltem. Mert az a helyzet, most már rájöttem: [1956. október] 28-ától kezdődött az, amikor ruhára, bőrszínre, nem tudom mire rámutatva fegyvertelen embereket pogrom alapján megölték. És azokat előbb ölték meg, mint a Nagy Imréket. Mert ha arról van szó, hogy nem történelmileg nézem, akkor én is nyugodtan azt mondanám, hogyha én harminc év távlatából nézem, akkor én mindenképpen sajnállok.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei. Szerkesztette Soós László. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1993. I. kötet, 701–769. oldal

Kádárra bízta nemcsak a per politikai szempontból ideális időpontjának megválasztását, hanem a politikai előkészítést is. Tehát az ítéletek súlyát is [a] budapesti politikusok határozták meg.”⁶

A megtorlás időszakáról, a Magyarországot uraló rettegésről plasztikus leírást adott Gabriel García Márquez író, aki 1957 augusztusában, a VIT-küldöttség⁷ tagjaként látogatott Magyarországra: „Senki se akart beszélni velem. De amikor az emberek – félelemből vagy előítéletből – hallgatnak, csak be kell menni a mellékhelyiségbe, hogy megtudjuk, mit is gondolnak valójában. Ott megtaláltam, amit kerestem: a világ összes klozettjában megtalálható klasszikus obszcén rajzok mellett névtelen, de különleges jelentőségű tiltakozásként egy csomó feliratot láttam Kádár nevével. Ezek a feliratok tanúskodnak igazán a magyarországi helyzetről: »Kádár, a nép hóhéra«, »Kádár oroszbérenc«.”⁸

KÁDÁR SZELLEME

Úgy gondolom, vannak olyan berögződött szokások, mentalitások, amelyek még mindig a szocialista időszak, az egykori pártvezér által megalkotott világkép, annak ránk gyakorolt hatásának következményei. Ez annak ellenére is így van, hogy lassan két olyan generáció is felnő, amelyek már nem hallhatták eredetiben Kádár János beszédeit, és már csak mások meséjéből ismerik azt is, amikor azt mondta, hogy a „krumplileves legyen krumplileves”. Mára már e mondat tartalma is többértelművé vált: szólhat arról, hogy ne hagyjunk ki egy hozzávalót sem a levesből, de jelentheti a tiszta, világos beszédet, egyenességet, illetve azt is, hogy az egyszerű, finom ételek is teljes értékűek. Elvontabban: az egyszerű, puritán élet is lehet teljes értékű: ez szintén egy Kádár János személyéhez köthető mítosz volt, hiszen a pártfőtitkár tyúkokat tartott rózsadombi házában kertjében, és félig kész úszómedencéjét sem fejeztette be. A krumplileves mellett a másik, Kádár Jánoshoz kötődő étel a grízes tészta volt, amely szintén puritanizmusát szimbolizálta.

A visszaemlékezések építettek a puritán Kádár mítoszára. „Valóban, olcsó cigarettákat szívott, asztali borból [a] kisfröccsel is beérte, s bevillan egy zsánerkép: kissámlin ülve eszi kedvencét, a grízes tésztát, nem a krumplilevest.”⁹ „Pihenésként Kádár János az ágyán heverészik a hámoszobás, szerény villalakásban. Bal kezében a *Magyar Sakkélet* című havilap legújabb száma, jobb kezében alumíniumvilla, az ágy melletti hokedlin láboska: ebből eszegeti a hideg grízes tésztát. Ez volt a Kádár-image.”¹⁰

A grízes tésztán kívül kacsintását és hanghordozását is a Kádár-imidzs részének tarthatjuk.¹¹ „Nem érvel, csak szokása szerint kacsint: meg lehetne ma is oldani, higgyetek el. A hogyan nem rátok tartozik, mindig is levettem rólatok a töprengés terhét. Higgyetek nekem, higgyetek a csodában. És ők hisznek” – olvassuk ezzel kapcsolatban.¹²

Időzzünk el egy kicsit a puritán mentalitásnál. A II. világháborúban még gyerekként szocializálódtok számára is természetes volt, hogy spórolni kell, és ennek érdekében akár ki is kell zsákmányolni önmagunkat. A nagy bevásárlási láz felkészülés egy nehezebb időszakra, amelyet akár háborús körülmények

vannak olyan berögzött szokások, amelyek még mindig a szocialista időszak következményei

6 N. SÁNDOR: *I. m.*

7 Az 1957. évi VIT (Világifjúsági Találkozó) Moszkvában volt. 1956 novemberétől „bezárult Magyarország, és tíz hónap múltán nekünk is csak azért nyitotta meg a kapuit, mert a moszkvai VIT-fesztivál előkészítő bizottsága elérte a magyar kormánytól, hogy meghívjon egy tizennyolc megfigyelőből álló küldöttséget. Két építész volt közöttünk, egy német ügyvéd, egy norvég sakkozó, és rajtam kívül csupán egy újságíró: Maurice Mayer, egy vörös bajszú, roppant szimpatikus belga, aki szeretett sörözni és favicceket mesélni, és aki még a spanyol polgárháborúban kezdte pályafutását, aztán a német megszállás alatt megbeszélte Liège-nél.” Gabriel García MÁRQUEZ: *Magyarországon jártam*, Máshonnan Beszélő 6. (1986).

8 *Uo.*, 30.

9 SÍPKA Tamás: *Moldova, a szőlősgazda*, Kapu 2011. február, 80.

10 SÜKKÖSD Mihály: *Kádár és kora*, Népszabadság 1991. július 13., 17.

11 MARGÓCSY István: *Kornis Mihály: Kádár*, 2000 1996/10., 56.

12 *Kádár János mondja a magáét*, Válasz.hu 2009. július 1., <<http://valasz.hu/publi/kadar-janos-mondja-a-magaet-23333>>.

között is túl lehet, túl kell élni elég cukor- és liszttartalék és aranyékszer társaságában. A II. világháborús tapasztalat továbbörökítése a Rákosi-rendszer padláslesöpérései után nem veszített aktualitásából, sőt, de a gulyáskommunizmus időszakában sem szűnt meg a felhalmozás: az állampolgárok folyamatos hadikészültségben éltek, és bár a két világrendszer békés egymás mellett éléséről hallottak a médiában, a polgári védelmi (légoltalmi, „légó”) gyakorlatokon azért kellett részt venniük. Ez a mélyen beivódott tudás sem olyan, ami egyik napról a másikra megváltozik. Ennek a mentalitásnak másik vetülete az önkizsákmányolás, amely már az 1970-es évek második felében, az úgynevezett téesz-melléküzemágban is megjelent, amikor a dolgozók akár takarítócéget is alapíthattak a termelőszövetkezet égisze alatt. A munkát a hivatalos munkaidőn túl végezték. Ez a jelenség tetőzött a '80-as évek GMK-korszakában, amikor éjt nappallá téve dolgoztak az emberek a vállalati gazdasági munkaközösségekben, hogy olyan (szimbolikus) fogyasztási javakhoz jussanak hozzá, mint a színes televízió vagy a videomagnó. Ez az önkizsákmányolás élt tovább abban, amikor az 1990-es években az emberek gondolkodás nélkül elszegődtek multinacionális cégekhez rabszolgamunkára az áhított fogyasztási javak megszerzésének reményében. Ekkor még célként lebegett előttük a zöldövezeti kertés családi ház, az autó és az egzotikus utazások képe, de mára már kiderült, hogy számos dolgot nem sikerült megvalósítani a vágyott törekvésekből, így aztán gyakorivá vált a kiégés.

Más szempontból ugyancsak Kádár János öröksége, hogy vannak, akik úgy gondolják, nekik bizonyos dolgok ingyen vagy nagyon olcsón járnak. A szocialista időszak munkása hozzászólt ahhoz, hogy a köztulajdon úgy a közé, hogy abból mindenki vehet: a gyárból kilopott termékeket lehet használni, lehet velük fusizni, otthon előállítani dolgokat, vagy akár el is lehet őket adni. Volt olyan interjúalanyom, aki a gyárból kihozott termékekből állított össze úszómedencét a házában. Mivel a szocialista időszakban azzal a célkitűzéssel, hogy a nép legyen művelt, a könyveket nyomott áron terjesztették – így lett meg sok háztartásban a Világirodalom Remekei sorozat –, ezért az emberek ma kevésbé vásárolnak könyvet, mert drágának tartják, annak ellenére, hogy egy könyv árát simán elköltik egy este egy-egy vendéglátóipari egységben.

Vannak, akikben a passzivitásban él tovább a kádári örökség, hogy inkább nem csinál semmit, mert abból nem lesz baj. Ezt szoktuk meg. Aki csinált valamit, ami hivatalosan nem volt támogatott, mondjuk felvonult 1973. március 15-én, azt elvitte a rendőr. Jobb esetben nem az egész életútja tört ketté, de az is előfordulhatott, hogy kiutasították az országból mint nem kívánatos elemet. Aki nem csinált semmit, azzal természetesen nem történt ilyen, tehát egyszerűbb volt passzivitásba burkolózni. Ez a mentalitás benne van abban a Kádárnosztalgiaiban, amely az internetes kommentekben is rendre fel-felbukkan.

KÁDÁR, A KÍSÉRTET

Kádár János országlásának hossza Hunyadi Mátyáséval vetekedik és csak I. Ferenc Józsefé multa felül. Így hatása a mentalitásra, a gondolkodásmódra még mindig érzékelhető. Kérdés: tegyünk-e valamit mindez ellen vagy sem? Úgy gondolom, az is fontos lépés, ha felismerjük, hogy ezeknek a működésmódnak történelmi gyökerei vannak. Ha pedig változtatni szeretnénk, akkor akár kis változtatásokkal is javíthatunk a mindennapi életünkön, hogy Kádár János szelleme visszatérjen a múltba és ne kísértessen tovább jelenünkben. ■

a passzivitásban
él tovább a
kádári örökség

